

Dr. Muhi B. Béla* és **Dr. Reményik Bulcsú****

A határ menti és a határon átívelő idegenforgalmi lehetőségek Magyarország, Horvátország és Szerbia esetében

Absztrakt: Vitathatatlan tény, hogy a turizmus mára a világgazdaság egyik legjelentősebb ágazata, mely jelentős mértékben járul hozzá országok, régiók gazdaságához. Emiatt a turizmus fejlesztésének ma már mindenhol nagy figyelmet szentelnek, hiszen a tömeges turistamozgásoknak számos kedvező gazdasági, politikai és társadalmi hatása van. Az idegenforgalom Szerbia és Magyarország gazdaságpolitikájának egyaránt fontos eleme, mely jelentősen járulhat hozzá a térség fejlődéséhez és a foglalkoztatás javulásához. A több régiót, országot egybefogó, illetve érintő idegenforgalmi utak, programok mindig is nagy népszerűséget élveztek a turisták körében. A határon átívelő együttműködés a turizmus terén az elmúlt években intenzívebbé vált Magyarország és Szerbia, illetve Horvátország között. Az Európai Unióhoz történő integrációs folyamatok felgyorsulása még több lehetőséget nyújt e téren. A határon átívelő programokra komoly támogatást nyújt az unió.

Kulcsszavak: idegenforgalom, együttműködés, határon átívelő programok

1. A határ menti turizmus Magyarország szemszögéből

A 20. század elején az Osztrák-Magyar Monarchiában mindenki szabadon utazhatott a birodalom határain belül. A monarchia 7 országgal volt akkoriban határos: a Német Császársággal, Oroszországgal, Romániával, Szerbiával, Montenegróval, Olaszországgal és Svájjal. Az első világháború után létrejött új államhatárok, részekre tagolták a korábban egységes államalakulatot, szétszakítva a korábban létrejött gazdasági és turisztikai kapcsolatokat. Magyarország elvesztette területének több mint 2/3-át és 4 országgal lett határos (Csehszlovákiával, Romániával, a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal és Ausztriával), amelyek (Magyarország kárára) jelentős területgyarapodáson estek át. A határok lezárulása után a korábban egységes Kárpát-medence részekre tagolódott. A kialakulóban lévő régiós és testvérvárosi kapcsolatok megszakadtak, a vonzáskörzetek átalakultak, a megalakult országokkal az államközi kap-

* Dr. Muhi B. Béla, egyetemi docens, Educons Egyetem, Ügyviteli Közgazdaságtudományi Kar, Turisztikai Tanszék, Újvidék

** Dr. Reményik Bulcsú, főiskolai adjunktus, Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, Budapest

csolatok is a mélypontra kerültek. A helyzetet tovább súlyosbította Magyarország második világháborús szerepvállalása, a háború elvesztése és az azt követő békeszerződés.

A szocializmus időszakában Magyarország öt országgal volt határos: Csehszlovákiával, Szovjetunióval, Romániával, Jugoszláviával és Ausztriával. Magyarország határszakaszainak jellege nem volt egységes a szocializmus időszakában, egyrészt területi különbségeket figyelhetünk meg, amely mind a keleti és mind a nyugati irányban egyaránt rendelkezett zárt határszakaszokkal és nyitottakkal is. Másrészt pedig az idő függvényében is jelentős különbségeknek és változásoknak lehettünk tanúi, ahogyan a szocializmus enyhült, oldódott a határok zártsága és fokozódott a kapcsolatok kiépülése. Azonban az kijelenthető, hogy a határmenti térségek nem tartoztak a fejlesztendő régiók közé így az esetek döntő többségében alapvetően elmaradt területek, perifériák voltak.

Három országgal, Csehszlovákiával, Szovjetunióval, Romániával „baráti” kapcsolatokat ápolt Magyarország, hiszen egy szövetségi rendszerben, a „szocialista táborban” volt. A turizmus területén azonban egészen az 1970-es évekig nem jöttek létre kapcsolatok a kommunista szövetségesekkel. A határok mentén komoly ellenőrzésekre lehetett számítani, az összes közül végig a szovjet-magyar határt őrizték a legjobban.

A kommunista diktatúrák kispolgári csökevénynek tartották a turizmust, és a kapitalista gondolkodásmód terjedését látták benne. Továbbá a határmenti kapcsolatokra rányomta bélyegét, hogy mind Csehszlovákiában, a Szovjetunióban, mind Romániában durván elnyomták a közvetlenül a határok másik oldalán élő magyar kisebbséget. A kifelé egyiséget mutató szövetségesek – a nemzetiségi konfliktusok csökkentése érdekében – ezért nem támogatták a határmenti turizmust és a szorosabb országhatár menti együttműködéseket. Mindezek következtében az 1970-es évek végén is csak bevásárlóturizmus működött közöttük, és az is főleg a csehszlovák-magyar határt érintette. Az 1980-as években látványos javulás következett be a turisztikai kapcsolatokban, több esetben a testvérmegyei, illetve testvérvárosi kapcsolatokat továbbfejlesztve fokozatosan átléptek a kronológiai fejlődés középső szakaszába bi-, illetve trilaterális együttműködések formájában. Azonban a kapcsolatoknak, a legfontosabb jellemzője ebben az időszakban a felülről lefelé irányultság volt. Igazából önálló-megye szintű, járás szintű, település szintű döntések nem születhettek olyan kapcsolatok tekintetében, amely átlépték az országhatárt. Ezeknek a kialakításakor mindenkor értesíteni kellett a központi kormányt, amely a szomszédos ország központi kormányával

felvette a kapcsolatot és amennyiben a két ország kormányzata kölcsönösen megállapodott a kapcsolatfelvételben, akkor értesítették az érintetteket, akik a továbbiakban is csak olyan lépéseket tehettek, amelyeket a központi kormányok jóváhagytak.

A nyugati „kapitalistáknak” nevezett turisták Ausztria felől érkeztek (átlépve a vasfüggönyön) és mindvégig komoly ellentéteket váltott ki jelenlétük az ortodox kommunisták és a pragmatikus gondolkodók között. A rokonturizmus engedélyezése az 1960-as évek közepén indult és az ún. új gazdasági mechanizmusnak volt köszönhető. A pártállam pragmatikus gondolkodásmódú szárnya semmi kivetnivalót nem talált a turizmus fejlesztésében, a keményvonalasok azonban hamar felismerték, hogy a bevétel-orientáltság terjedése milyen veszélyeket tartogat számukra, így megpróbálták ezt a területet is visszahódítani. A kapitalista környezet, a fellazítás, a burzsoá ideológia hatását vélték felfedezni a legkülönbözőbb rétegek életvitelében. Így a múlt társadalom kispolgári elemei, akiket épphogy sikerült a szocialista morál és életmód követésére szorítani, valamint a már az új eszme által felnevelt fiatalok egyaránt megfertőződhetnek a kapitalista ideológia által. A legerőteljesebben éppen azokban a megyékben jelentkeztek a turizmus elleni harc jegyében történő kirohanások, ahol az idegenforgalom érezte pozitív hatásait egy-egy terület, valamint lakosságának gazdagodásában.

A nyugati turisták számára az 1970-es évektől egyre népszerűbb desztinációvá vált Magyarország. Az ún. „magyar modell” kialakulása egyáltalán nem tette népszerűvé az országot a szocialista blokkon belül. A keményvonalasok azonban hiába hangoztatták, hogy mindez politikailag helytelen, az ország gazdasági helyzetének romlása és az adósságvállalás kialakulása miatt szükség volt a nyugati turisták keményvalutájára és a turizmusipar láthatatlan exportjának további fokozására.

A kialakult határmenti turizmusnál, azonban figyelni kellett, nehogy a magyar turisták könnyen átléphessék az osztrák-magyar határt és disszidensekké váljanak, vagy megláthassák azt a gazdasági fejlődést, amely a másik oldalon volt tapasztalható. Mindenféle adminisztratív eszközök bevetésével próbálkoztak (vízum, valutakeret stb.), egyeseknél az ideológiai fegyver is hatásosnak bizonyult. A nyolcvanas évek végén bevezetett világtűlevél és a Német Demokratikus Köztársaságból érkező turistáknak megnyitott osztrák-magyar határ ledöntötte a vasfüggönyt és a „szocialista tábor” széteséséhez vezetett.

A környező országok közül a legérdekesebb viszony Jugoszláviával alakult ki, amely az 1950-es évek közepéig nyugati imperialista

országnak számított, majd a „baráti” országok közé került át, a megnyílt viszonyok ellenére a határzár és a szigorú ellenőrzés végig megmaradt a nyugatias gondolkodásmódjuk miatt. Ennek ellenére a két ország között a nyolcvanas években igen jelentős bevásárlóturizmus alakult ki, amelyet a kilencvenes években lévő délszláv háborúk megszakítottak. Jugoszlávia darabokra hullott, a gazdasági kapcsolatok és a határmenti turizmus is csak nehezen állt helyre ezekkel az országokkal.

1.1. Az európai uniós integráció

A rendszerváltás után a korábban egységesnek hitt államok feldarabolódtak és 7 országgal lett határos Magyarország: Szlovákia, Ukrajna, Románia, (kis)Jugoszlávia (ma Szerbia), Horvátország, Szlovénia, Ausztria. A rendszerváltás volt a legnagyobb hatással a határok és a határmenti területek megítélésére és fejlődésére. Már nyolcvanas évek második felében megjelentek olyan kutatások, amelyek a határokat és a határmenti térségeket sajátos területekként értelmezték, amelyek speciális fejlesztésre szorulnak. Egyik legfontosabb fejlemény a határmenti területek perifériális helyzetének elismerése és ennek orvoslása volt.

A rendszerváltás időszakában az Európa szerte megnyíló határok szimbólumokká váltak. Ilyen volt a magyar-osztrák határ is, amely rendkívül fontos szerepet töltött be a migrációs folyamatok felgyorsításában. A magyarországi emberek számára elsősorban a magyar-osztrák határ vált legjelentősebbé, míg a szomszédos országokban élő magyar kisebbség számára a magyar-szlovák, magyar-román, illetve az újonnan születő országokkal közös határszakaszok váltak a határokhoz és határmenti-séghez köthető jelenségek legfontosabb színterévé.

A gazdasági átalakulás és struktúraváltás következményeként megindultak a befektetések az országhatár menti területekre, amelyek a korábbi évtizedekben abszolút innováció, befektetés és infrastruktúra hiányos térségek voltak. Ez nem csupán az államhatár menti térségek helyzetét értékelte fel, hanem lehetőségeket teremtett a kapcsolatteremtéshez és a szomszédos hasonló adottságú határmenti térséggel való együttműködéshez.

A közigazgatási egységek is jelentős változáson mentek keresztül. Megszűntek a járások és a korábbi jelentéktelen szereppel felruházott települések központilag szabályozott és irányított tanácsai hálózatát felváltották az alulról építkező települési önkormányzatok. A megyék szerepe és létjogosultsága szintén megkérdőjeleződött, de továbbra is

fennmaradtak, azonban tudni lehetett, hogy az Európai Unió csatlakozás következtében majd régiókat kell létrehozni a megyerendszer helyett.

Mindezek eredményeképpen, a kapcsolatfelvétel procedúrája teljesen átalakult és a korábbi merev hierarchizált eljárási folyamatot felváltotta az önálló érdekek érvényesítését lehetővé tevő kapcsolatépítési rendszer.

A rendszerváltozástól 2004-ig terjedő időszakot az ország számára az Európai Unió csatlakozásra való felkészülési időszakának nevezhetjük, és ebben szerepet kapott a turizmusipar fejlesztése. Jelentős hátrányban volt Magyarország a határmenti szálláshely és attrakciófejlesztésben, amelyet sürgősen orvosolni kellett, mert a döntően elmaradott területeken ezzel lehetett leggyorsabban munkahelyeket teremteni. Prioritást élveztek az országok közti együttműködésben megvalósuló közös turisztikai projektek fejlesztései is, amelyeket az aktív- az öko- a kulturális- és az egészségturizmus területén valósítottak meg. A csatlakozni kívánó országok között különböző együttműködések jöttek létre (szövetségek, eurorégiók), melyek fontosnak tartották a közös turizmusfejlesztést.

1. ábra.

A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió (www.dkmt.hu)

Az államhatár menti turisztikai fejlesztésekben nagy szerepet kaptak az előcsatlakozási alapok, a 2004-es csatlakozásunk után a Rop és az Interreg pályázatok. A csatlakozáskor nyilvánvaló volt, hogy regionális együttműködésekben fog állni Európa és a schengeni övezet keletre tolódásával a határok megszűnnek a Kárpát-medencében (ez alól kivétel lesz Kárpátalja területe, mert az Ukrajna részeként külső határnak fog számítani). 2011. január 1-től Magyarországról szabadon áramlik az áru, a tőke, a munkaerő az unió tagállamaiba, ezért a határmenti turizmus területén is más dimenziókban kell gondolkodni. A szomszédos országok közül elsőként Ausztria csatlakozott az Európai Unióhoz 1995-ben, ezt követte 2004-ben Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, majd 2007-ben Románia, 2013-ban Horvátország is az Európai Unió tagja lett. Szerbia csatlakozásának a pontos időpontja még várat magára, azonban a közös uniós határok (Schengeni-övezet) jövőre már Románia külső határainál fognak húzódni.

1.2. Versenyképesség a határmenti kistérségekben

A regionális versenyképesség kiterjedt nemzetközi szakirodal-mában elsősorban Michael Porter (1996, 1998, 1999) munkái érdemel-nek említést. *„A versenyképesség egy gyűjtőfogalom, első megközelítés-ben a piaci pozíció szerzésére, megtartására és javítására való hajlamot, a piaci versenyben való helytállás képességét, az üzleti sikerességet je-lenti.”* (Lengyel I. 2003 in. Molnár 2011). Egy turisztikai fogadóterület versenyképessége két szempontból is fontos: egyrészt hozzájárul a foga-dó területen élő lakosság jóllétének biztosításához, másrészt a turisták elégedettségének biztosításához, végső soron a turizmus növekedéséhez (Molnár 2011). Az egyes kutatók más- és más versenyképességi ténye-zőket helyeznek előtérbe. Mathieson–Wall (1982) a kínált szolgáltatások diverzitását, minőségét és árszínvonalát, a desztináció fő küldő országok viszonylatában értelmezett földrajzi elhelyezkedését, valamint a pénz-ügyi befektetések jellegét és eredetét hangsúlyozzák. Crouch–Ritchie (1999), valamint Buhalis (2000) a terület gazdasági prosperitását hang-súlyozza. Az imázsra, a piaci környezetre, továbbá a vonzerők mennyi-ségi és minőségi jellemzőire helyezi a hangsúlyt Go–Govers (2000). Dwyer–Chulwon (2003) tanulmányaiban az ár, míg Hassannál (2000) a komparatív előny, a kereslet orientációja és az ipar struktúrája elsődlege-sek a versenyképesség szempontjából. Az elmúlt évek turisztikai ver-senyképességet vizsgáló kutatásaiban (Schroeder 1996; Enright, M. J. –

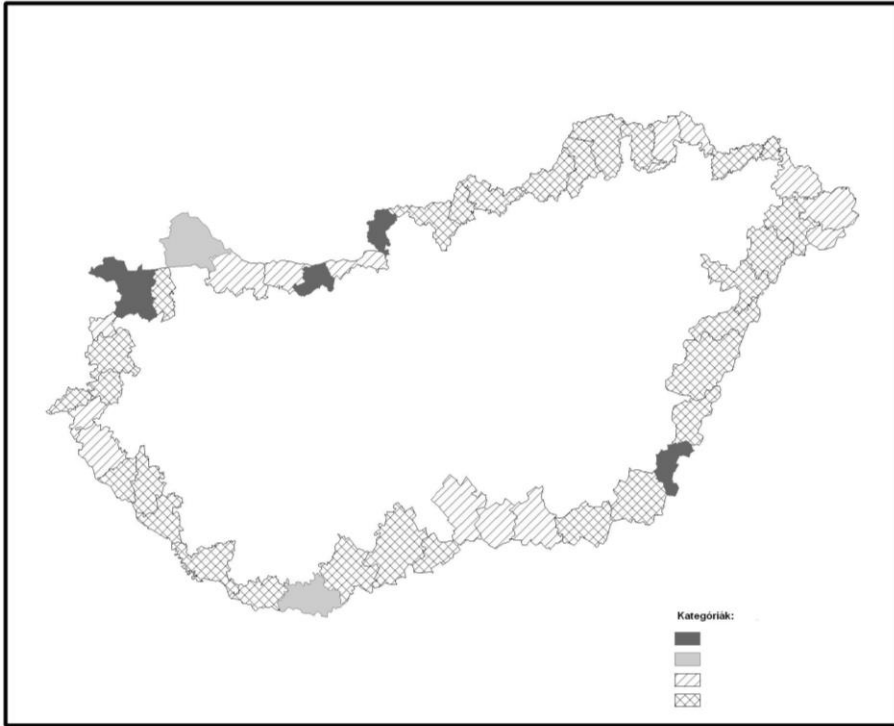
Newton, J. 2004), ám munkánkban – a felsorolt kutatóktól némileg eltérően – elsősorban a mérési lehetőségekre koncentráltunk.

A regionális versenyképesség fogalmának mérési lehetőségeiről az elmúlt években, Magyarországon is figyelemreméltó tanulmányok készültek, amelyek eredményeit igyekeztünk felhasználni. E munkák bemutatják, miként lehet számszerűleg is jól megfogható, és világos tartalmú társadalmi-gazdasági tényezők szorzatára bontani a relatív lakossági jövedelmeket (Lengyel 2000, Nemes Nagy 2004). Munkánkban egyrészt az utóbbi szerző megközelítését, másrészt pedig ahhoz hasonlóan a tényezőkre bontás módszerét alkalmazva igyekeztünk megvizsgálni a turisztikai versenyképesség alakulását a határ menti kistérségekben, illetve annak összetevőit.

Némi matematikai átalakítás után (az értékek logaritmusát kell venni) a szorzat átalakul egy sokkal könnyebben kezelhető összeggké, a következő formula szerint:

$$\log\left(\frac{\text{Szállásdíj} - \text{bevétele}}{\text{Népesség}}\right) = \log\left(\frac{\text{Szállásdíj} - \text{bevétele}}{\text{Vendégéjszaka}}\right) + \log\left(\frac{\text{Vendégéjszaka}}{\text{Kapacitás}}\right) + \log\left(\frac{\text{Kapacitás}}{\text{Népesség}}\right)$$

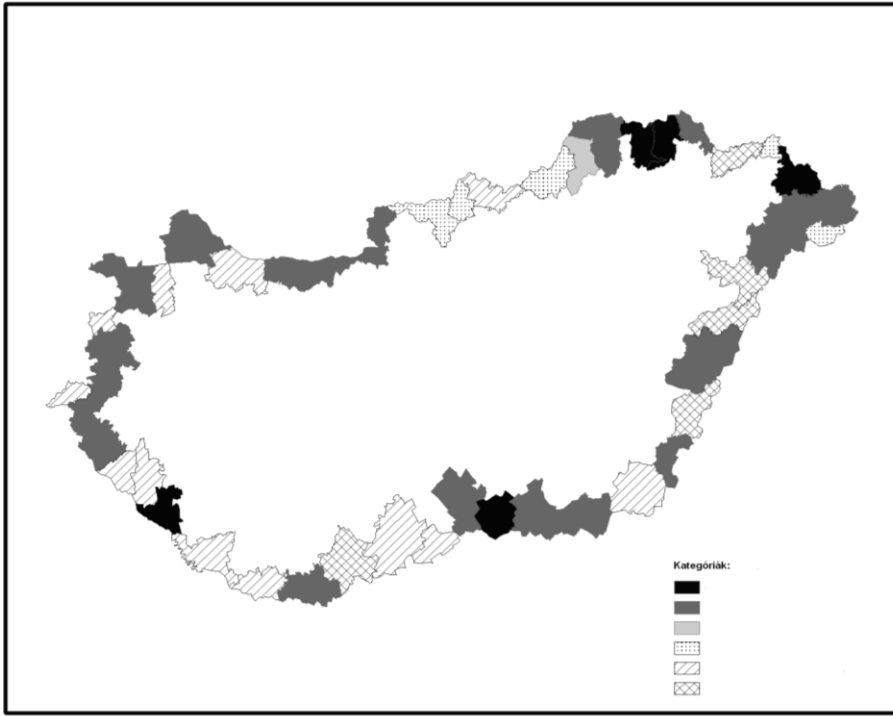
Vizsgálatunkban a kistérségek kereskedelmi szálláshelyek összes szállásdíj-bevételét, vendégéjszakáinak és szállásférőhelyeinek számát, valamint a lakónépességet használtuk fel. Az egy lakosra jutó szállásdíj-bevétel az egyes kistérségek idegenforgalmi fejlettségét, az egy vendégéjszakára jutó szállásdíj-bevétel a hatékonyságot, az egy szállásférőhelyre jutó vendégéjszákák száma a kapacitás-kihasználtságra, míg az egy lakosra jutó szállásférőhelyek száma a kistérség idegenforgalmának beágyazottságára ad elfogadható becslést. Tipizálásunk alapja az egyes kistérségek értékeinek országos átlaghoz való viszonya a fajlagos szállásdíj-bevételek, valamint az ezt felbontó három tényező esetén. A versenyképesség fogalmánál maradv, versenyelőnyösnek tekintjük az átlag feletti lakossági jövedelmű térségeket, míg versenyhátrányosnak az átlag alattiakat. Ezen belül komplex versenyelőnyt állapítunk meg amennyiben az adott térség a lakossági jövedelmek mindhárom összetevőjében átlag feletti értékekkel rendelkezik, míg több-, illetve egytényezős a versenyelőny, ha kettő vagy mindössze egy tényező esetében teljesül ez a feltétel. A versenyhátrány mibenlétét ennek analógiájára értelmezzük (2. ábra).

2. ábra

Turisztikai versenyképességi típusok Magyarország határ menti kistérségeiben, 2008 (Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján)

A 2008-as statikus versenyképességi vizsgálat alapján kismértékben módosítható a klaszter-elemzésből kapott kép. Hat kistérséget tekinthetünk magyarországi viszonylatban versenyképesnek idegenforgalmi szempontból, melyből öt a nyugati országrészben található, s csak egy, a Gyulai fekszik a Dunától keletre. Komplex versenyelőnyt egyetlen határ menti kistérségnél sem láthatunk, míg négynél több, kettőnél pedig egytényezős a versenyelőny. A kistérségek döntő többsége (43 db) vizsgálatunk alapján versenyhátrányosnak tekinthető, 2/3 részükben a versenyhátrány komplexnek, harmadukban pedig többtényezősnek tekinthető

3. ábra

Turisztikai versenyképességi típusok Magyarország határ menti kistérségeiben, 2000-2008. (Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján)

A 2000 és 2008 közötti változások tanulmányozása céljából dinamikus vizsgálatot (Nemes Nagy 1998) végeztünk (2. ábra). Itt kell megjegyeznünk, hogy a számítás nem igazán tekinthető valóban dinamikusnak, hiszen nem a teljes időszakot elemzi, hanem csak a kezdő és az utolsó vizsgálati évet hasonlítja össze.

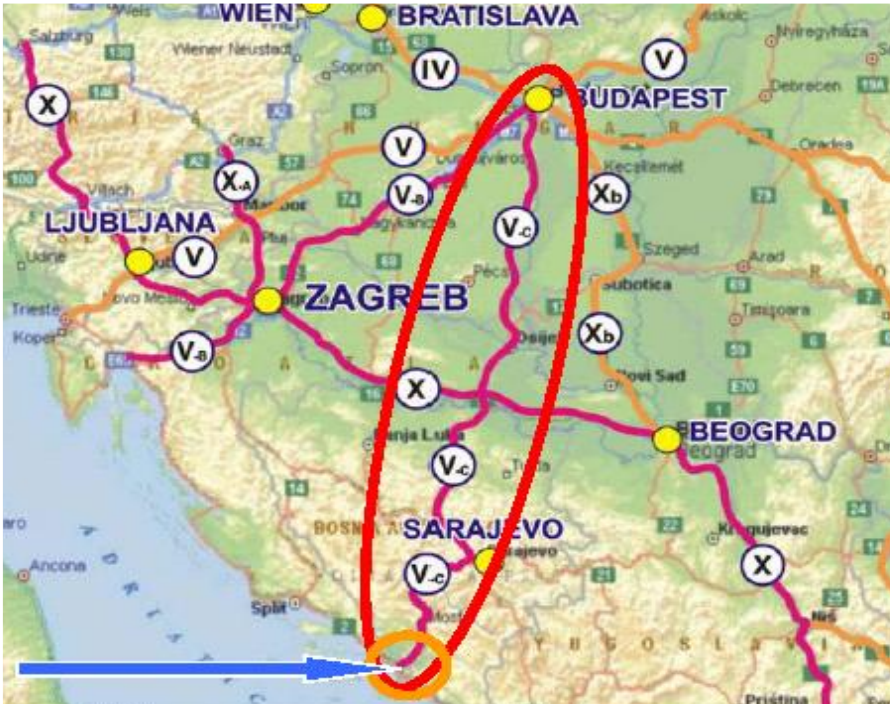
Ebben az összefüggésben már egyértelműen látható, hogy a határ menti kistérségekben korántsem olyan kedvezőtlen a kép, mint azt az eddigiekben bemutattuk. A határ menti kistérségek több mint a felében, 27 kistérség láthatunk az országosnál kedvezőbb dinamikát, s tekinthetjük ezért őket versenyképesnek. A jelzett kistérségeken belül 5 olyan kistérség van, ahol komplex versenyképesség áll fenn, ráadásul közülük csak 1 található a nyugati országrészben. Emellett 21 kistérségben több és egyben volt egytényezős s versenyelőny. A 22 versenyhátrányos kistérség közül 5 egytényezős, 12 többtényezős, míg a maradék 5 komplex versenyhátránnyal jellemezhető (3. ábra).

1.3. A turizmus fejlődése a horvát-magyar határ mentén

Az Európai Unióhoz való csatlakozás felgyorsulásának következtében (Szlovénia 2004. május 1-től, Horvátország 2013. július 1-től az Európai Unió tagállamává vált) a déli határok mentén is kimutatható, hogy a turizmus növekedésnek indult.

A horvát-magyar határ menti területek hasznosítási lehetőségei kiaknázatlanok, a természeti és kulturális értékei ismeretlenek az emberek előtt. A „Zöld-folyosó” kiépítésére született közös területfejlesztési terv a Dráva–Mura Bioszféra Rezervátum létrehozása, amelyet közösen kíván megvalósítani Horvátország és Magyarország. A program céljai tulajdonképpen a munkahelyteremtés, az infrastrukturális- és vidékfejlesztés. A gazdaságilag elmaradott terület felzárkóztatásában nagy szerepet játszanak az idegenforgalmi fejlesztések. A turisztikai fejlesztésekben a szomszédos országok is érdekeltek, Ausztriában és Szlovéniában már nagy hagyományai vannak a Dráva menti turizmusnak. A vízerőműveknél létrejött tározók kedvelt kirándulóterületek mindkét országban. Mariborban híressé vált a tradicionális Lent Fesztivál, amely évről-évre nagyobb hírnévre tesz szert külföldön is. A fesztivál majdnem egy hónapig tart, és tele van kulturális és szórakoztató eseménnyel. Minden évben a Splavarski krst (a tutajjavatás ill. keresztelés) nyitja meg a fesztivált, az érdeklődőket tutajjal viszik a Kobler-öböltől a városig. Ez a vonzó, felejthetetlen nyári turista attrakció csak egy a sok közül, mely végigkíséri a vén Dráva csendes hullámain.

A magyar-horvát területen a szigorú határőrizet miatt elsősorban csak a horgászok jutottak – határmegközelítési engedélyek megszerzésével, évszakos, napszakos és térbeli korlátozások betartásával – a folyó közelébe. A magyarországi Dráva-szakasz az itt élő 48 halfaj bizonyított előfordulásával halban leggazdagabb vizek egyike, ezért érdemes lenne a horgászturizmust is minél jobban fejleszteni. A halállomány fennmaradása szempontjából kiemelkedő jelentősége van a Dráva homok és kavicspadjainak, mivel ezek egyes folyami halak utolsó ikrázó helyei. Horvátország Európai Unió csatlakozásának közeledtével, és a határok megszűnésével mindenki szabadon látogathatja a területet (4. ábra).

4. ábra

Az épülő V/c korridor a régióban (Dávid-Baros 2007)

Érdekes, hiszen a terület magyarországi vonatkozásban – sok tekintetben, európai viszonylatban is – páratlan, teljes szépségében és gazdagságában szolgálja a természet védelmét és egyúttal a kikapcsolódást is. Ezért 2002-ben a nemzeti park és a megyei önkormányzatok – Európai Unió támogatással – ökoturisztikai fejlesztésekbe kezdtek a folyó menti területeken. A fejlesztések korábbi elindítását akadályozta, hogy Horvátország Novo Virjénél vízerőművet akart építeni a Dráván, a síkvidéki vízerőmű megépítése után a Dráván értelmetlenné vált volna az ökoturizmus.

Az ökoturisták száma fokozatosan növekszik a területen. A kezűzés a legnépszerűbb a folyón, azonban a túljelentkezések ellenére a nemzeti park limitálta a létszámot 1300 fő/évben. Népszerűek a szakvezetéshez kötött programok és az általános iskolásoknak szervezett oktatások is. A nemzeti park felmérései szerint folyamatosan növekszik a kerékpáros- és a lovas turizmusban résztvevők létszáma.

Az ökoturisták fogadására több kikötő is épült a Dráva baranyai és somogyi szakaszán. A somogyi szakaszon Drávatamásiban és Bar-

cson került sor nagyobb beruházásra, emellett hasznosították a már meglévő szentborbási kikötőt. Baranyában Drávasztárán és Drávaszabolcson épültek kikötőhelyek és kiszolgáló létesítmények, tisztálkodási és pihenést szolgáló épületek. Drávasztárán a pontonkikötő megépítésétől a település idegenforgalmának fellendülését várják, és különböző programok szervezésével kívánnak kapcsolódni a vízi túrázáshoz. A drávai hajós turizmusban sok a kiaknázatlan lehetőség. A határfolyón Barcsról a sétahajó Drávatamásiig közlekedik, az úti célok között a védett Csomoros-sziget is szerepel. A másik sétahajóút Drávaszabolcsról indul, és a hajó kiköt Majláth-pusztán, Vejtiben, Drávasztárán, Szentborbáson, Drávatamásiiban. A folyón rendszeresen szerveznek kenu- és csónaktúrákat, a folyón vízi turizmus jelentős fejlődésnek indult. A túrázás engedélyhez kötött, szükség van a nemzeti park és a határőrség hozzájárulására.

Az ökoturizmus fejlődésének az érdekében, a nemzeti park táborhelyeket és sátrazásra alkalmas területeket alakított ki. Az egyik legnagyobb beruházás, amely 2007-2008-ban valósult meg a barcsi szabad strand és szabadidőközpont kiépítése, a barcsi kikötő és a strand közötti Rinya-híd építésével és a Rinya medrének rendezésével.

A kerékpáros turizmus iránt is nagy az igény ezekben a térségekben. Ajánlott kerékpáros túravonal: Barcs-Babócsa-Vízvár-Berzence-Csurgó-Gyékényes-Órtilos (Hardi-Rechnitzer 2003). A kerékpárút fejlesztéseihez Baranya megye és az Eszéki zsupánság is csatlakozott, az elkészült szakaszokat folyamatosan adják át 2007-2008-ban. Aki nem egy faluban szeretné eltölteni a pihenésre szánt idejét, annak is ez a forma javasolt, mivel a terület látnivalói nem közvetlenül az út mellett helyezkednek el.

2. A határ menti turizmus a Vajdaság szemszögéből

Nemzetközi összehasonlításban jelenlegi turisztikai kínálatával, vendégforgalmával és bevételeivel Szerbia, illetve északi tartománya, a Vajdaság nem tartozik Európa kiemelkedő turisztikai célterületei közé. Az elmúlt évek változóan kedvező tendenciái ellenére a turizmust továbbra is a szerényebb gazdasági hozam jellemzi a fejlett országokhoz képest. Az átlagos tartózkodási idő mindössze három nap, szemben a 4-5 napos európai átlaggal. A külföldi vendégek egy napra jutó kiadásai a nyugat-európai átlagnak egyharmada. Miközben sok vonzerő kihasználtsága alacsony, a turizmust erős szezonális és területi koncentráció jel-

lemzi. Nagy hátrányt jelent Szerbia Európai Unió csatlakozásának bizonytalansága is.

Az idegenforgalom Szerbia és Vajdaság gazdaságpolitikájának egyik kitörési pontja lehet, mely jelentősen hozzájárulhat a térség fejlődéséhez és a foglalkoztatás javulásához. A vajdasági települések sok esetben kiváló természeti adottságokkal, sokszínű kulturális és történelmi emlékhelyekkel és értékekkel, gazdag néphagyománnyal rendelkeznek, így a példák tára szinte kimeríthetetlen.

A régió területén található gyógy- és termálvizek kiváló lehetőséget biztosítanak az egészségturizmus fejlesztéséhez. Néhány nemzetközileg is ismert és látogatott fürdőhely található a Vajdaságban. Az egészségturizmus terén Magyarországgal már több ízben meg is valósult a kistérségi együttműködés. A Vajdasági Egészségturizmus Klaszter 2007. augusztus 23-án alakult meg a magyarkanizsai, zentai, adai, óbecsei, szabadkai, topolyai, kishegyesi önkormányzatok támogatásával. A klaszter kiemelt célja a határon átívelő együttműködés fejlesztése. Magyarországi és romániai partnerekkel kiváló az együttműködés, egy euróregións egészségturisztikai klaszter létrehozása is fontolóban van. 2009-ben a klaszter „Az Alföld Turizmusáért” nevű elismerést megkapta Magyarország Dél-alföldi Regionális Idegenforgalmi Bizottságától a sikeres nemzetközi tevékenységért.

A kulturális turizmus, az épített kulturális örökség, a múzeumok gyűjteményei, a nemzetközi hírű művelődési élet és a népművészeti hagyományok értékei is kimagaslóak a Vajdaságban. Valamikor a térség a konferencia- és rendezvényturizmus egyik vezető helyszíne volt, több nagy nemzetközi rendezvényt szerveztek a Vajdaságban (művészeti fesztiválok, sportesemények, nemzetközi jelentőségű vásárok stb.) A rendezvény, illetve konferenciaturizmus fejlesztése az elmúlt években ismét prioritásként kezelendő a Vajdaságban. Ez esetben is nagy lehetőségek rejlenek a határon átívelő együttműködés terén, főként Szabadka, Újvidék, Zombor esetében a vajdasági oldalon, illetve Szeged, Baja és Pécs Magyarország határmenti térségében.

Az aktív turizmus keretein belül Vajdaságban népszerű a sport turizmus, leginkább a kerékpáros turizmus. Fontos kiemelni, hogy a kerékpáros turisták átlagos napi kiadásai általában 15 százalékkal magasabbak, mint a hagyományos turistáké, és költési hajlandóságuk is jobb. A kerékpározás Európában, így Magyarországon és Szerbiában is elmozdul a magas minőségű, elit turizmus irányába. Az elmúlt években Vajdaságban is több „biciklis” szálló nyílt, egyre több a kerékpáros úti-

könyv is. Szinte valamennyi kontinensen találunk határokon átívelő kerékpárutakat, a London-Párizs bicikliút például a maga 30 millió fontos költségével (csak az angliai oldalon) ígéretes beruházásnak tűnik. A párizsi Notre Dame és a londoni Szent Pál Székesegyház közötti távot hamarosan „letekerhetik” a kerékpáros turisták. Hasonló, határon átnyúló kerékpárút épül Vajdaságban magyar-szerb együttműködéssel. A projekt célja nem csak a környezet és a természeti értékek védelme, hanem a kerékpáros és a falusi turizmus népszerűsítése is. Az épülő út a környező biciklis úthálózatokat is összekötné, ezzel lehetővé téve, hogy a térség bekapcsolódjon az EuroVelo kerékpárútvonalak életébe.

A falusi és tanya turizmus terén is nagy lehetőségek rejlenek a régióban. Az érintetlen természeti környezet, a régi falusi és tanyasi gazdálkodás megőrzése, a csendes, nyugodt légkör, valamint a történelmi-tárgyi emlékek gazdagsága együtt komoly vonzerőt jelent a Vajdaságban. A vidéki-rurális térségek, a bácskai, bánáti és szerémségi falvak, tanyák mellett kétmillió hektárnyi vadászterület, több mint ezer kilométernyi horgászásra alkalmas vízpart, termálvizes források, természetvédelmi területek, rezervátumok, nemzeti park, valamint vendéglátóipari létesítmények, és több helyen fejlett infrastruktúra fogadja az idelátogatókat. A Vajdaság egykoron a vadász és horgász turizmus mekkája volt. Olasz, német, osztrák vadászok tömegesen látogatták a térséget. A 90-es évek háborús időszakában a forgalom drasztikusan csökkent, ám az ezredforduló után ismét kedvelt célterület lett a Vajdaság.

A Vajdaság számos falvában és a tanyavilágban egyre többen figyeltek fel a falusi turizmus nyújtotta lehetőségekre. Különbséget kell tenni azonban az olyan tanyák között, amelyek még ma is működnek, és azok között, amelyek már csak a helyszínben, vagy az épület jellegében utalnak az agrármúltra és kizárólag szálláshelyként (étteremként, csárda-ként) működnek. Az elmúlt évtizedben nagy számban növekedett az utóbbi kategóriába tartozó tanyák száma, melyek főként a forgalmas utak közelében üzemeltek. Az utóbbi években egyre több tanya minősített szállásadóvá alakult át a Vajdaságban, komplex idegenforgalmi kínálattal. Élénjárók az Újvidék, Zombor, Szabadka környéki tanyák. Vajdaságban manapság élesen elhatárolódott a falusi-tanyai vendégfogadás és a kereskedelmi szálláshelyek fogalma. Míg a falusi-tanyai vendégfogadás képviselői, zömében nagyapáról apára szálló, majd fiúra szálló kisbirtokosok, addig a kereskedelmi szálláshelyeket most szerzett, üzleti meggondolásból vásárolt birtokon, nagy tőkével kiépített, gazdagon beruházott tanyák képviselik, és ezek magas árral üzemelnek. Az első tí-

pust a szerény jövedelemmel rendelkező, pihenésre vágyó városi lakosság igényli, míg az egyre gyakoribb második típust, zömében gazdag üzletemberek, diplomaták látogatják.

A múlt század végétől már adókedvezmények, pályázati lehetőségek, állami infrastrukturális fejlesztések, szakmai és nyelvi képzések segítik a falusi-tanyai szállásadókat abban, hogy sikeresebbek legyenek. Lehetőség nyílt a határon átívelő programokra is, főként az Európai Unió IPA pályázati forrásának támogatásával. Több sikeres projektum valósult meg a falusi-tanyai turizmus terén a két ország határ menti térségében.

A vajdasági és magyarországi tanyák kedvező földrajzi adottságokkal rendelkeznek, mint pl. a térség fekvése, éghajlata, a természetvédelmi területek közelsége, a különleges természeti adottságok, az erdők, a mezők, a vízfelületek (folyók, tavak, mocsarak), továbbá a növény- és állatvilág (öshonos fajok), a gyógynövények, a gyümölcs-, szőlő- és bormelész, a gyógy- és termásvizek stb. A kulturális jellemzők is kivételes értékeket jelentenek. A turistákat érdekelhetik a kézműves mesterségek, a népszokások, a helyi gasztronómiai kínálat, az étel- és italkülönlegességek, a népi építészet emlékei, különböző rendezvények (falunap, szüreti multság, fesztivál, jelmezbál) stb.

A Vajdaság egyes települései kiemelkednek a különböző idegenforgalmi rendezvények szervezésében is. Ezek nagyon kreatív és komplex programokkal tűzdelt kulturális, művészeti rendezvények, amelyek hozzájárulnak a Vajdaság idegenforgalmi vonzatának kialakításához. Kevés olyan hely van Európában, ahol a tájképi szépség és sokszínűség, valamint a kultúrtörténeti értékek ilyen gazdag tára egyszerre, és viszonylag érintetlen formában vannak jelen, mint a Vajdaságban.

Fontos megemlíteni a változatos vízi adottságokra építő nautikus turizmust, főként a nemzetközi jelentőségű folyók, a Duna és a Tisza által. Egyelőre még kiaknázandó lehetőséget jelentenek a határ menti együttműködés terén a történelmi borvidékek, a gasztronómiai és néprajzi vonatkozású vonzó tényezők, a lovas turizmus, stb.

Az utóbbi évek trendjeként emelhető ki a bevásárló (shopping) turizmus óriási népszerűsége a két ország között. A szerbiai bevásárló turisták egyik fő célpontja Szeged, a magyarországi turistáknak pedig Szabadka.

Az ún. gambling (szerencsejáték) turizmus terén is lehetőség rejlik. A magyarországi szigorítások, majd tilalom miatt a Vajdaságban a szerencsejáték-turizmus felvirágzására számítanak. A határ menti régi-

óban több száz a pénznyerő (pénznyelő) gépeket üzemeltető játékkerem várja a látogatókat, sok esetben komplex idegenforgalmi kínálattal, szállodák, illetve éttermek keretében. A hagyományos kaszinókat a hatalmas népszerűségnek örvendő játékkerem szorítja kissé háttérbe. Szerbiában jelenleg több mint száz vállalat rendelkezik engedéllyel pénznyelő gépek működtetésére. Szerbia majdnem 3 ezer játékkeremben mintegy 20 ezer pénznyelő gép üzemel. A régió bizonyos országai igencsak nagy tapasztalattal rendelkeznek a szerencsejáték turizmus terén. Montenegróban főleg a kaszinó- és játékkerem-turizmus terjedt el, Macedóniában pedig a világszerte örületté vált Texas Hold'em pókertornákra szerveznek külföldről is utakat. Sokak szerint a magyar szerencsejátékosok a lazább szabályozással jellemezhető Szerbia határ menti településein élnek majd szenvedélyüknek.

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy a határ menti turizmus kutatásánál olyan megállapításokra jutottunk, amelyek nem csak Magyarországra, hanem az újonnan csatlakozott közép-kelet európai országokra is egyaránt jellemzőek:

– A rendszerváltozás előtt adminisztratív eszközökkel korlátozták a határ menti turizmus kialakulását, a határ menti települések az országon belül perifériális helyzetbe kerültek.

– Az 1990-es években mindenhol igyekeztek ezen a perifériális helyzeten változtatni, és a már korábban csatlakozott uniós tagállamokkal jó kapcsolatokat ápolni. Ennek következtében megállapítható, hogy a határ menti turisztikai kapcsolatokban a legjobb együttműködések a már csatlakozott országok között jöttek létre (pl. Ausztria-Magyarország viszonylatában).

– A közös gondolkodást tovább segítették az 1990-es évektől létező együttműködések (eurorégiók, szövetségek), melyek létrejöttét szintén az Európai Unió segítette.

– Az együttműködések kialakulásában nagy szerepe volt az uniós pénzügyi forrásoknak is (az előcsatlakozási alapoknak, majd a közös ROP és Interreg pályázatoknak).

– A határ menti turizmus fejlődésére pozitív hatást gyakorolt minden térségben az egyes országok Európai Uniói tagsága.

– A felméréseink szerint a schengeni határok nem zárták el egymástól a csatlakozni kívánó országokat, mert a határ menti turizmusban

kedvezményeket léptettek érvénybe velük szemben. A schengeni határok keletre tolódása és a korábbi államhatárok megszűnése tovább segíti a közös turisztikai kapcsolatok fejlődését.

Felhasznált irodalom:

1. *Bujdosó Z.- Dávid L.- Reményik B.* (2009) A turizmusfejlesztés lehetséges prioritásai a magyar-ukrán határtérségben. Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Neighbours and Partner: On the two sides of the border, Debrecen 2009. december 8.
2. *Dávid L. - Baros Z.* (2007) A Possible Use of Indicators for Sustainable Development in Tourism – Anatolia, 2007. Vol. 18. No. 2. pp. 349-355.
3. *Hardi T.- Rechnitzer J.* (2003) Les problemes posés par la coopération transfrontaliere dans différents types de régions frontalières hongroises a la lumière des Accords de Schengen. *MOSELLA* 27:(3-4) pp. 125-133.
4. *Houtum H. Van* (2009) An overview of European Geographical Research on borders and border regions. Journal of Borderlands Studies. Special issue on European perspectives on borderlands. Vol. XV. No.1. pp. 57-88.
5. *Mező F.* (2000) A politikai földrajz alapjai, University Press Debrecen, Debrecen, 479p.
6. *Michalkó G.* (2004) Bevásárlóturizmus, Kodolányi János Főiskola, 104 p.
7. *Muhi B.* (2009) Development Potentials of Nautical Tourism in Vojvodina, The Business of Tourism - journal, Belgrade, Vol.II. No. 4. pp. 94
8. *Muhi B.* (2010) A vajdasági falusi turizmus fenntartható fejlesztésének szempontjai, Journal of Business Economy, Novi Sad, Vol. IV. No.2. pp. 64
9. *Muhi B.* (2010) Falusi turizmus és vidékfejlesztés, Árgus, Újvidék, pp. 82-86
10. *Nemes Nagy J.* (1998) Tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba. Budapest, 217p.
11. *Ratti, R.* (1993) Strategies to overcome barriers: From theory to practice In: *Ratti, R.- Reichman, S.* (eds.) Theory and practice of transborder co-operation. Helbind&Lichtenhahn, Basel und Frankfurt am Main pp. 23-49.
12. *Süli-Zakar I. - Czimre K. - Teperics K.* (1999) Regionalism in Central-Europe: The study of the Carpathian Euroregion from the aspect of human relations. RSA Bilbao, pp.139-140.